

**ENRIC VILA, *Breu història de la Rambla*, Galaxia
Gutenberg Cercle de Lectors, 2012.**

Hi ha una carta de Pau Pifarrer, tramesa a un amic seu per la bullanga de 1835, que dóna una idea de l'ambient que es respirava a la Rambla que va veure Sand. Pifarrer, que aleshores tenia setze anys va gaudir de la típica vida d'escriptor romàntic, curta i plena de problemes. Admirava Victor Hugo i va col·laborar a *El Vapor*, el diari que va publicar l'«Oda a la Pàtria», el poema d'Aribau que va inspirar la Renaixença.

La Rambla li agradava, però preferia perdre's pels carrers antics i estrets. Les finestres gòtiques i els angelets riallers que guarnien les pedres li encenien la imaginació. Si a l'horitzó hi veia una vela llatina travessant el mar recordava «las épocas felices de los Jaimes y los Martines», i somiava que algun dia es convertiria en el Walter Scott de Catalunya. Pifarrer pertanyia a una generació d'homes liberals que veia en les ruïnes de la ciutat una font d'inspiració, més que no pas les deixalles d'una civilització perduda. La seva carta, que resumeixo traduïda al català, reflecteix el neguit en el qual vivia immersa Barcelona.

«La meva anterior carta ha estat interrompuda per les veus dels veïns i el soroll de les portes que es tancaven. Em poso la casaca, em ve a buscar un conegut i anem cap a la plaça del Teatre, que és el punt de reunió. A tres quarts de dotze tocats, un diluvi de gent es precipita a la plaça. De seguida corre la veu que el general Basa ja és a Palau i que les tropes es disposen a entrar a la ciutat. Alguns proposen tancar les portes i apoderar-se de la guàrdia, d'altres diuen d'anar cap a Palau a matar-lo. Sona el canó de les Drassanes i tothom corre a armar-se. Per tot arreu se sent el crit d'alarma. Per tot arreu, els voluntaris es donen el punt de trobada. Durant uns minuts la Rambla queda desocupada i un silenci trist es fa amo dels carrers. Regna una calma aparent, però ah!, és la calma que precedeix l'huracà.

Ja saps que després de la crema dels convents va venir el general Llauder i, veient que demanàvem el seu cap, es va tancar a la Ciutadella per tocar el dos de bon matí. Abans de marxar va publicar un ban dient que sortia a defensar els pobles de la muntanya que no tenen muralles. Ningú no el va creure i, al cap de

dos dies, ja vam saber que aplegava tropes per a fer-nos pagar cara la tremolina dels convents. De seguida vam publicar el pamflet *Què vol el poble?*, que retratava vivament els nostres justos desitjos. El llibret va encendre Barcelona. Esperàvem el moment de la lluita impacients. Sabent que el governador arribaria de seguida, de l'odi declarat que li professem tant a ell com a en Llauder, l'Ajuntament va fer saber al general Basa que valia més que no entrés a la ciutat si era amant de la seva pàtria i volia que la sang corrés pels carrers.

Basa, però, es va obstinar a contradir tot Barcelona, el dia 5 va entrar amb quatre ajudants i 1.500 homes que el seguien de lluny. Així que va haver arribat a casa, la dona se li va abraçar al coll i el va empènyer cap a la porta perquè fugís. Però ah!, les llàgrimes no van fer efecte en aquell home massa confiat del seu valor. A dos quarts de deu ja era a Palau. Els amics li pregaven que marxés, però sempre donava la mateixa resposta: "O jo o el poble". Amb això, va arribar part de la tropa i va formar a la plaça del Palau. El temps volava, els espies corrien, l'alarma es difonia,

s'acostaven les 12, i finalment sona el canó: heus aquí el senyal del combat.

Els voluntaris s'aplegaven a una velocitat increïble. Una part del poble i dels voluntaris es trobava a la plaça Sant Jaume. Va arribar la notícia, falsa, que els 25 llancers de Basa venien a atacar-nos. De seguida, uns homes van travessar un carro en una de les boques del carrer; jo i uns quants vam posar unes enormes bigues creuades en una altra. En menys de dos minuts estàvem parapetats de manera que cap cavall no hauria pogut entrar dins de la plaça. Finalment vam retirar els obstacles perquè passés la cavalleria de voluntaris. Vam demanar armes i l'Ajuntament va repartir 400 sabres i ens va donar un paper firmat perquè els alcaldes de barris ens entreguessin els fusells que tinguessin.

Uns altres vam anar a les Drassanes, on també es repartien armes. Tothom va anar cap a Palau. El digne Ajuntament va pregar per última vegada a Basa que dimitís o que fugís. "O jo o el poble", responia. Una allau de persones armades van pujar per Santa Maria i van penetrar en les seves files. Uns 300 homes de

Basa estaven en formació de batalla, afamats i morts de son. El poble saludava aquests valents amb aclamacions repetides, i els cristians s'abraçaven entre ells; es van repartir molts petons entre les parts. Què podia esperar el governador veient que tot amenaçava la seva vida? Es va sentir un tret de pistola i Basa va deixar d'existir.

El poble havia entrat a Palau: el van trobar al saló amb l'espasa desembeinada, un noi de 14 anys el va apuntar amb la pistola i va decidir el terrible desafiament de "jo o el poble". De seguida va sortir al balcó un munt de gent agitant sabres y cridant: "ja és mort, ja és mort". A sota, les caixes de música van esclatar celebrant la notícia amb l'himne de Riego prohibit per Llauder. L'aire es va omplir de barrets i de visques, tots ens vam entregar a l'efusió dels més grans entusiasmes. Basa va ser llençat daltabaix d'un balcó, arrossegat i cremat al bell mig de la Rambla amb els papers de la policia.»

Basa va ser l'home més important, però no pas l'últim que va cremar com un ninot de carnestoltes a la Rambla. Un any més tard, el coronel. Juan O'Donell va patir la mateixa

sort durant una escabetsina de presoners carlins. A mitjan segle XIX, els trets que destaquen més els viatgers que visiten Barcelona són el dinamisme econòmic de la ciutat, el to europeu de la Rambla, la força del fet nacional i els esclats de violència. A partir d'aquí, l'interès particular posa els matisos.

El 1846, per exemple, en plena construcció del Liceu, Barcelona rep la visita de Domingo Faustino Sarmiento, que seria president de l'Argentina trenta anys més tard. Sarmiento era un home de lletres. Al seu país se'l recorda per l'impuls que va donar a l'escolarització de dones i infants. S'emmirallava en els Estats Units i especialment en Boston, que considerava la primera ciutat del món. Després de viatjar per Europa, Sarmiento arriba a Barcelona i escriu, amb el record de l'Espanya colonial encara. fresc:

«¿Us recordeu del bon got Rivadeneira, amb aquella boca ampla, d'un extrem a l'altre, aquelles celles negres, que ombregen els ulls espurnejants d'activitat i d'intel·ligència, els braços llargs, el cos petit, empaquetat, eixut i nerviós? Doncs així són els catalans. Una altra sang, una altra estirp, un altre idioma. Només parlen amb els castellans a través de

les troneres dels castells. La seva Rambla recorda un bulevard, els seus mariners inunden els carrers com a Le Havre o a Burdeus i el fum de les fabriques dóna al cel aquest tint especial que ens fa sentir que, a sota, hi viu l'home màquina.

La població és activa, industrial per instint i fabricant per conveniència. A Barcelona hi ha òmnibusos, gas, vapor, assegurances, teixits, impremta, fum, soroll; hi ha un poble europeu. Hi ha un fons d'atreviment i de grandesa en aquesta raça que els reis d'Espanya van tenir amb el ganivet lligat a taula perquè no poguessin armar-se. Totes les seves empreses respiren grandesa. Estan edificant un teatre que vol ser el més bell i el més gran d'Europa i del món.»

A mesura que Barcelona s'industrialitza, les tensions socials i nacionals es tornen a agreujar. Sovint, les meditacions sobre el sentit comú del diputat Martí d'Eixalà —que filosofava en el pis de luxe que s'havia comprat al palau de la Virreina—, eren interrompudes per revoltes i bombardejos. Durant el segle XIX, Barcelona va estar més temps sota estat d'excepció que sota el règim legal comú. Napoleó va deixar Europa dividida entre revolucionaris i

ultramuntans i com que Catalunya era l'única part de l'Estat que tenia prou caràcter per evitar que Espanya fos colonitzada per França i Anglaterra, Barcelona rebia bufetades de tot arreu. Per això fins i tot els liberals més radicals de la Rambla eren fervents proteccionistes: el proteccionisme era l'única manera de defensar el país davant la follia de Madrid, i la voracitat ben calculada de París i Londres.

Després de l'ocupació napoleònica, que va donar a la Rambla el primer enllumenat —un enllumenat que feia menys llum que res, segons Amades—, Madrid va passar a utilitzar sàdics sanguinaris per lligar curt els catalans. El primer va ser el comte d'Espanya, un tirà botit com un xoriço que va obrir el carrer Ferran sense indemnitzacions, amenaçant els propietaris d'empresonar-los a la Ciutadella. Després d'aquest boig en va venir un altre i els barcelonins vivien permanentment emprenyats. En els *Episodios nacionales* Benito Pérez Galdós explica la bullanga de 1842 amb una barreja d'horror i admiració. «Els primers projectils van ser pedres que es llençaven des dels terrats; després, les cases de la Rambla van començar a vomitar testos, bancs i calaixeres sobre la tropa. El que va

començar com un motí va acabar com una batalla espantosa, de les més acarnissades i furibundes que s'han vist mai a l'interior d'una ciutat.»

El casc antic, amb el seu laberint de carrerons, era un vietnam per a l'exèrcit espanyol i Josep Coroleu explica que els homes del poble que es batien a les barricades rebien queviures dels veïns. El cavall del mariscal Zurbano va morir esclafat sota el pes d'un moble llençat des d'una casa. Els soldats eren escaldats per olles d'aigua bullent que la gent abocava des de les finestres. Les tropes de Zurbano van tenir més de sis-centes baixes. El mariscal, que tenia fama de sanguinari, va fugir deixant la ciutat plena de cadàvers i de parets tenyides d'un vermell escandalós. Un escriptor explica que els barcelonins li cantaven: «Mes li ha de costar treball posar a ratlla al poble català ¡que torni per un altra! Avans morir qu'èsser esclaus d'un castellà que no sab ahont té 'l cap.»

Finalment, va venir Espartero i va bombardejar la ciutat dient que reforçaria els murs de la Ciutadella amb els ossos dels insurrectes. El liberalisme espanyol, de resultes de la Guerra del Francès, havia quedat en mans dels militars i era una ideologia graponera que no lligava amb l'esperit

català, tot i que de vegades s'hi produïssin coincidències. Espartero havia estat vitorejat el 1840, durant una visita de la reina Maria Cristina. La Regent havia impulsat una llei antimunicipalista i s'havia trobat els arbres de la Rambla decorats amb cartells que recordaven els articles de la Constitució de Cadis, i un gran mural al Teatre Principal amb el jurament protodemocràtic que les Corts catalanes feien als Reis:

«Nosaltres, que som tan bons com vós, jurem a vostra mercè, que no sou millors que nosaltres, acceptar-vos com a reis i senyor sobirà, sempre que respecteu totes les nostres llibertats i lleis. I si no, no.»

Com es veu, més que l'avinguda distingida i versallesca que havia somiat el marquès de la Mina, la Rambla semblava un campament militar, però, amb cada bufetada, els catalans recuperaven una mica de memòria. De vegades la política del segle XIX ens sembla contradictòria perquè no es té en compte que llavors les ideologies no segrestaven l'ànima la gent, es vivien amb un sentit més pràctic que ara. Cadascú adaptava les idees als seus interessos, però el llenguatge de les armes tothom l'entenia. Per això amb els canons a les ordres d'Espartero,

Barcelona es va anar buidant, fins que la resistència va quedar en mans d'un venedor ambulat de perfums que també va acabar fugint.

Només un any més tard torna a esclatar una altra revolta, i ara és el coronel Joan Prim que assetja Barcelona. La ciutat el declara «traïdor a la Pàtria», també després d'haver-lo rebut amb grans honors. Unes promeses complertes per Madrid havien deixat Prim en una mala posició i per imposar la seva autoritat sense haver de massacrar el seu poble es passejava per la Rambla a cavall, desafiant la gent que l'escriassava. «Si em voleu aquí em teniu» deia el militar i, de tant en tant, xiulava una bala que en comptes de tocar-lo a ell feria algun protestatari.

Finalment, algú va cridar que Madrid l'havia comprat i és llavors quan Prim pronuncia la famosa frase: «Caixa o faixa», i recorre als canons de Montjuïc. Indignats i plens d'angoixa, els barcelonins resisteixen vuitanta-un dies de bombardeig enarborant banderes negres, fins que a la ciutat no hi queda ni un gos ni un gat per cuinar. Una massa de gent assalta la Ciutadella però l'atac fracassa i a la *Ciudad de los prodigios* Eduardo Mendoza explica que

els soldats castellans feien pipí sobre els moribunds que havien quedat estesos prop de la fortalesa.

Durant uns quants anys, els treballadors i els fabricants lluitaran units per la supervivència de l'economia catalana, i gràcies a això el país s'omplirà de vies de tren i de carreteres. Després, molt humans, els fabricants traïran els obrers a canvi de seguretat i beneficis, i l'escalada autodestructiva de tensió portarà fins a l'esclat de l'anarquisme, just quan la fama de la Rambla es comenci a escampar pel món.

En el rerefons d'aquesta traïció, hi ha un factor important. Com diu Flos i Calcat el 1896: «Cada espanyol, no català, paga 2,08 pessetes, i cada català 4,78, més del doble. Per cada quilòmetre quadrat no català es paguen 69,4 pessetes. Per cada quilòmetre quadrat de Catalunya es paguen 273,7 pessetes, quatre vegades més.» Vull dir que, impotents per canviar l'Estat o per independitzar Catalunya, els fabricants cauran en l'error de fer pagar l'espoli a les classes baixes del país. Però no avancem els esdeveniments.

El 1844 un altre rebombori —aquest cop contra les quintes— acaba amb l'afusellament de quatre homes a la Rambla. Se'ls executa «a la vista de mil·lars de personal de todos los matices», com informaria un capità general, amb motiu d'una altra execució pedagògica realitzada al passeig el 1854. El 1855 Barcelona fa la primera Vaga General de l'Estat. Mañé i Flaquer escriu al *Messenger du Midi*: «No es pot imaginar, senyor Director, fins a quin punt repugna aquí el monopoli de Madrid». Mañé i Flaquer va anar posant seny fins a esdevenir director del *Diario de Barcelona*, però aleshores compara la unitat d'Espanya amb la unitat de la misèria i denuncia l'asfixia fiscal que Catalunya pateix en mans d'un «poble sense monuments ni història», ni vida comercial.

En definitiva, Catalunya era un gran camp de batalla. O com explica Antoni Altadill a *Barcelona y sus misterios*, Catalunya «era una colònia, ho direm més clarament, un país conquerit sobre el qual el conqueridor té tot el dret i tota la facultat, sense cap altra llei que la força de les seves armes». Altadill va ser secretari de Narcís Monturiol, l'inventor del submarí, que va inspirar a Jules Verne el personatge del capità Nemo, un il·luminat que volia alliberar

una nació desconeguda amb l'or dels barcos espanyols enfonsats al fons de l'oceà.

El mateix Joan Prim, després de disparar més d'11.000 projectils sobre Barcelona per guanyar-se la faixa de general —i d'aquí ve l'expressió caixa o faixa, perquè s'arriscava a acabar com el general Basa incinerat al centre de la Rambla—, va acabar preguntant a les Corts espanyoles:

«Els catalans són o no són espanyols? Si són espanyols torneu-los les garanties que els heu pres, garanties que són seves i que tenen dret a disfrutar perquè les han conquerit amb sang. Si no els voleu com a espanyols, aixequem d'allà les vostres banderes; deixeu-los estar, que ells per res no us necessiten. Però si sent espanyols els voleu esclaus; si voleu continuar la política de Felip V, d'ominosa memòria, sigui en bona hora i que ho sigui totalment: amarreu-los el ganivet a la taula, com va fer aquell rei, tanqueu-los en un cercle de bronze; i si no n'hi ha prou, que sigui Catalunya talada i destruïda i sembrada de sal com una ciutat maleïda; perquè així, i només així, ens fareu abaixar el cap; perquè així i

només així doblegareu la nostra altivesa; així i només així domareu el nostre caràcter ferotge.»

En aquest context, és fàcil comprendre que la Rambla esdevingués el tresor de Barcelona i la nineta dels ulls dels catalans. En una Barcelona oprimida, que va arribar a multiplicar per sis la població sense ampliar el sòl urbà, la Rambla, amb els seus arbres i amb els seus ocells, amb l'amplitud del passeig central i els seus edificis grans i nous, donava una sensació immediata d'esperança. A mesura que les hortes i els jardins del casc antic anaven desapareixent, a mesura que els edificis creixien cap amunt i el sol deixava d'escalfar els carrers, a mesura que els pisos es convertien en conilleres i que el fum de les fàbriques tacava les parets de sutge i enfosquia el cel, l'aire que corria al passeig alimentava els anhels de llibertat d'aquella nació descrita per Voltaire: «Catalunya pot prescindir de l'univers sencer, però els seus veïns no poden prescindir de Catalunya».

El 1836, només un any després que Piferrer i els seus amics calessin foc al convent de Sant Josep, s'inaugura el mercat de la Boqueria, que fins avui serà l'element publicitari més estable i més rendible del passeig juntament

amb les floristes. En aquella època la Rambla era més ampla i, pujant desde les Drassanes, la façana de l'església de Betlem es veia tota sencera. Això permetia que en l'espai que ara ocupen els edificis que fan el queixal entre la Boqueria i el Palau de la Virreina, els pagesos hi establissin parades de carn i de verdures. El mercat funcionava des del segle XIII i els intents de traslladar-lo a un lloc més discret sempre havien fracassat.

Com que la Boqueria es va pensar només per a les parades d'alimentació, les pageses que venien flors van instal·lar-se al centre del passeig. Amb aquest modest trasllat, el seu negoci va guanyar protagonisme i la Rambla va sumar un atractiu que ha delectat els estrangers des de fa generacions. La fama del passeig es comença a forjar per contrast amb el conjunt de la ciutat, cada cop més massificada i envellida. Però el 1863, el zoòleg Alexander Pagenstecher ja remarca el caràcter especial que les floristes donaven al carrer.

En el seu *Viatge a Mallorca*, el catedràtic alemany diu que els cistells de flors són un plaer per a la vista i «per a l'olfacte». En les poques pàgines que Pagenstecher dedica a Barcelona, elogia la gràcia de les dones catalanes i la

força de l'arquitectura, i comenta que la ciutat li sembla molt «original», però que la poca amplada dels carrers i l'alçada i l'apinyament dels edificis donen a entendre que ha crescut oprimida per les seves fortificacions».

Pagenstecher troba à falta parcs, en una època en la qual el verd ja s'havia descobert com un element per humanitzar les ciutats capitalistes. Assegura que «la llengua castellana no ha aconseguit desterrar la llengua catalana» recorda que el català també «es parla al nord dels Pirineus, a València i les illes Balears». També diu que «el poble és valent, treballador i sobri». En canvi lamenta que «la instrucció de la classe benestant» sigui «de poca qualitat». El comentari és significatiu en una ciutat que, abans de 1714, havia tingut una de les elits més cultivades del continent.

A mesura que ens endinsem al segle XIX, la Rambla passa de ser un carrer que senzillament destaca en el conjunt de Barcelona, a ser el carrer major de la història del país. Poc a poc, el passeig s'anirà convertint en un carrer civilitzador, capaç de transformar arquetips i d'adaptar la identitat catalana al món modern. En un país sense Estat, les floristes i les parades de la Boqueria, així com el mercat

d'ocells exòtics, que s'alimentava del comerç marítim, van esdevenir l'expressió d'un poble renaixent, que buscava una veu pròpia. Com tots els carrers capaços de posar un país al mapa, la Rambla va esdevenir un d'aquells espais que desperten l'orgull d'una ciutat i les ambicions dels que passegen. És així que abans d'acabar el segle XIX, Josep Carner ja podrà afirmar que, quan Rusiñol escriu sobre París, en realitat està escrivint sobre la Rambla.

Fins al 1939, els francesos no deixaran de presentar el passeig com una imitació dels seus bulevards, igual que, a partir de 1940, el franquisme mirarà de convertir-lo en una expressió d'espanyolisme màxim. Auguste Malengreau, que visita Barcelona en l'època de Pagenstecher, és un dels molts autors que insisteix a reivindicar l'estil francès de la Rambla. No obstant, quan s'hi passeja, no pot deixar de veure-hi catalans, i en el seu *Voyage en Espagne, et coup d'oeil sur l'état politique, sociale et matériel de ce pays*, escriu, escombrant cap a casa:

«La Rambla és el bulevard de Barcelona. Aquest passeig, que travessa la ciutat, és cobert de bells arbres que el voregen a banda i banda, prop d'elegants construccions. Hom podria creure que es

troba en una ciutat francesa si de tant en tant no es trobés un pagès català vestit amb la roba nacional. El pagès va cofat amb una gorra, una llarga barretina roja que li cau sobre l'espatlla, i porta sobre de la roba una manta ratllada que li serveix de mantell. La gorra ha estat vestida pels voluntaris comandats pel general Prim a la Guerra d'Àfrica. Recorda el barret frigi i és l'emblema de l'esperit d'independència, impacient alegre, que caracteritza tot bon català.»

En aquell moment, el record dels 466 voluntaris que havien combatut a Tetuan i a Wad-Ras encara era ben viu. Armats per la Diputació, els voluntaris van desfilat per la Rambla aclamats per una multitud eufòrica de veure soldats amb barretina. Al Marroc els esperava el general Prim, que els va rebre dalt de cavall per recordar-los que eren els hereus dels almogàvers: «Soldats —va cridar—, Catalunya us ha dit adéu amb entusiasme. Les mares, els amics, tots els catalans us contempen amb orgull, no oblideu que sou dipositaris de la seva honra.» I quan esmentava l'honor de Catalunya, Prim s'alçava damunt dels estreps del seu cavall i feia voleiar el braç sobre el seu cap amb energia, diuen les cròniques.

Els voluntaris van derrotar els marroquins en dues batalles sanguinàries. Mig miler de catalans es van endur la glòria en un exèrcit de 30.000 soldats espanyols. Barcelona va rebre els herois fent una gran festa, i els voluntaris van tornar a desfil·lar per la Rambla molt minvats, però, plens de medalles.

L'arquitecte Elies Rogent, mestre de Domènech i Montaner i de Gaudí, va alçar un arc de triomf davant l'església de Betlem a l'entrada del carrer del Carme. Marià Fortuny va immortalitzar la gesta militar amb dues grans pintures èpiques. Frederic Pitarrà, el gran bromista de la Rambla, va escriure dos «singlots poètics». I Víctor Balaguer va crear la ideologia mediterrània que va inspirar el modernisme i el noucentisme i que avui em fa l'efecte que té més economistes que poetes.

Pel que fa al general Prim, va iniciar la cursa cap a la presidència del govern, recolzat per una burgesia que volia capgirar el resultat de 1714. El 1870, després d'expulsar els borbons d'Espanya, Prim va ser assassinat. El nou rei, Amadeu I de Savoia, que era descendent directe del Carles III defensat pels catalans, va dir que un poble capaç de produir un passeig com la Rambla no podia ser un poble

vulgar. Aïllat a Madrid, però, i sense el seu principal valedor, no va trigar gaire a abdicar. Amb les sobrees d'aquell règim es va fer la Primera República, que també va ser cosa de catalans.

Després de l'assassinat de Prim i de l'intent republicà, Barcelona s'oblida de Madrid i gira els ulls cap a París. L'antiga muralla, eclesiàstica s'omple de cafès i dona peu a una ciutat nova, moderna i cosmopolita. Les perruqueries i les cases de cosmètics que s'instal·len a la Rambla fan l'agost. El chef Justin Auriol revoluciona el negoci de la cuina amb el Restaurant France, que obre a la plaça Reial el 1868, el mateix any que comença la demolició de la Ciutadella. A la seva impremta de la Rambla del Mig, Innocenci López comença a publicar *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*, que posen les bases del periodisme en català, i que cal considerar tan importants com la TV3 de finals del segle XX. Els primers grans magatzems de la ciutat s'instal·len a la Rambla dels Estudis el 1876.

És l'època dels primers intel·lectuals amb amics a la capital de França, com ara Pompeu Gener, que va vetllar el cadàver de Victor Hugo i que va triomfar a París amb el

llibre *Le mort et le diable*. Quan era a Catalunya, Gener feia vida al Lyon d'Or, la primera seu de l'Ateneu Barcelonès, que va ser fundat el 1872. L'actriu Sarah Bernhardt va actuar al Teatre Principal gràcies a ell i li va dir que Barcelona li semblava «una dona molt maca però molt mal calçada». Gener va ser el primer escriptor que va gosar polemitzar amb Madrid obertament i ho va pagar tan car que amb prou feines se'l recorda. Apresa la lliçó, Joan Maragall va agafar algunes de les seves teories i les va posar en un llenguatge més sentimental i inofensiu.

Així doncs, amb l'enderrocament de la Ciutadella, la Rambla pren volada. Els millors cafès es concentren a l'antic Terrat aristocràtic, entre el Pla de les Comèdies i el Pla de la Boqueria. En els cafès fan tertúlies i es forgen cercles intel·lectuals en els quals els joves refresquen l'ambient i els grans transmeten l'experiència. El 1863, Gaietà Cornet ja s'atreveix a escriure: «Barcelona és potser la ciutat d'Europa que pot presentar més cafès de luxe. El preu de les begudes és massa mòdic, tot i que el servei acostuma a ser immillorable. No passa com a d'altres ciutats on el client té l'obligació de donar propina, perquè els mossos ja cobren el sou que els paga l'amo. Els

mossos dels cafès de Barcelona tampoc no ofereixen l'aspecte ridícul de París i de Madrid.»

L'establiment més animat d'aquests anys era el Cafè Nou de la Rambla. Gener el descrivia com una barreja de club, de ball de màscares i de casa de bojos. Deia que no n'havia vist cap d'igual al món —si més no a França i Alemanya. Els clients més sorollosos eren els republicans, sempre intentant organitzar una sublevació per reinstaurar el federalisme. També hi havia humoristes, homes d'acció amb uniformes de segona mà trets de qualsevol exèrcit europeu, i algun carlí despistat que s'havia escapat de la muntanya.

Els catalans començaven a recuperar la seguretat en ells mateixos i, en els cafès, Gener hi podia assegurar: «No, Napoleó, en el seu llinatge medieval, no era pas italià per part de pares. Després de les proves que hem tingut a les mans, ja els trobem en el segle XIII anant a la conquesta de Mallorca amb don Jaume, i més tard establerta la seva casa a Barcelona i Palma, en temps de don Pere III. Que ens perdoni l'augusta ombra del gran Taine!»

Durant l'últim terç del segle XIX, la Rambla consolida l'ambient despert que la farà famosa al món. Les floristes no sols capten l'atenció dels viatgers; també els intel·lectuals del país s'hi acosten i miren d'impressionar-les amb les seves frases i els seus discursos. Entre els intel·lectuals i les floristes es pasta la simbiosi que encimbellarà el passeig com la quinta essència de la democràcia. Una aliança entre les floristes i els intel·lectuals donarà al catalanisme la barreja de populisme i de sofisticació que serà la base del seu èxit. El passeig promourà aquella ciutat interclassista que elogiava Guicciardini al segle XVI, o aquell país que Martí l'Humà va mitificar en unes corts dient que els catalans eren «el poble més lliure del món».

La Rambla escamparà llegendes com una que diu que el pintor Ramon Casas i el filòsof Serra Húnter es van casar amb dues floristes —quan en realitat eren dues venedores de loteria que treballaven a l'Hotel Continental. Amb l'enderrocament de la Ciutadella i l'assassinat de Prim, els obrers deixen de sucar els carquinyolis amb la barreja d'aiguardent i de vi ranci que es prenien de bon matí i s'acostumen al cafè. Els laterals del Palau de la Virreina,

s'omplen de botigues. Les castanyeres posen les parades als murs de l'església de Betlem. A mesura que els soldats i els capellans es retiren de la Rambla, el passeig s'omple de venedors de tota mena. Les gitanes es prostitueixen fent-se passar per venedores de mitjons. Enlloc com al passeig es veu tan clar l'esperit comercial de la ciutat i les contradiccions d'un país que lluita per europeïtzar-se dins un Estat obscurantista.

La Rambla és el motor d'una societat que creix entre perills. I les mòmies dels diaris es lamenten espantades:

«A la Rambla ja no s'hi venen només ocells i flors. Aquest matí, un home vestit de turc enardia l'auditori exaltant els efectes meravellosos d'un medicament de Java. Al seu costat, un venedor pregonava els avantatges dels seus ventalls i, més avall, un altre entonava les excel·lències d'un sabó de deu cèntims la pastilla. Recolzada en un arbre, una dona venia sobres de carta i paper per escriure. A l'altra banda del carrer hi havia un venedor d'olles de ferro esmaltat. Els venedors de fruites podrides obstaculitzen les voreres. Els pobres tenen el privilegi de demanar almoïna asseguts en una cadira.»

En l'últim terç del segle XIX, la vida nocturna de Barcelona guanya interès i la Rambla es converteix en el carrer major d'una ciutat que mira de reprendre el camí cap a la democràcia que va estroncar l'ocupació borbònica. Queda lluny els temps en què passejar per la ciutat consistia a fer la ruta de les misses. La vida intel·lectual guanya i connecta cada vegada més amb el país. Si tornem un segle enrere veurem que entre els escriptors de l'últim terç del segle XVIII la Rambla passa desapercebuda. Giacomo Casanova, que va ser a Barcelona durant les reformes impulsades pel marquès de Ricla, no en fa esment. Els escriptors anglesos tampoc no en parlen gaire, prefereixen recordar les conseqüències de 1714.

El 1787, Arthur Young apunta: «D'ençà que he deixat París no he vist cap ciutat que escampi al voltant seu tanta animació. Tenint en compte que Barcelona és la capital d'una sola província i que París és la capital d'un gran regne, la diferència és avantatjosa per a la primera.» El deixeble de Samuel Johnson recorda que, després de setanta anys, els borbons encara «no han perdonat als catalans els seus esforços per col·locar un príncep de la casa d'Àustria al tron d'Espanya». També explica que «el

poble va molt carregat d'impostos» i que «tots els catalans continuen tenint prohibit dur armes, de manera que un noble no pot portar espasa, si no és per una gràcia especial o per una obligació del seu càrrec».

Tot i que els italians acaben d'obrir a la Rambla els dos primers cafès de la ciutat, Young només esmenta el passeig per explicar que ha assistit a una òpera al Teatre Principal. Diu que l'espectacle estava bé, però que el públic feia pudor i suava. El baró de Bourgoing, que visita Barcelona un parell d'anys més tard, tampoc no esmenta gaire la Rambla, tot i els elogis que fa de la ciutat. L'aristòcrata remarca que «poques ciutats europees ofereixen tant d'atractiu i tants recursos», però remarca que Barcelona «no és, ni de lluny, el que podria ser». El clergue Joseph Townsend insinua: «El comerç és considerable a desgrat dels nombrosos obstacles naturals i polítics que han aturat i aturen, encara, el seu progrés».

El 1802 Lady Holland diu que la Rambla és el carrer més popular de Barcelona, però assegura que «aquesta és la seva única virtut» i que la muralla de mar és «més agradable». Lady Holland era famosa per la seva llengua viperina. Es va divorciar del seu primer marit, molt més

gran que ella, per casar-se amb un polític *whig* enmig d'un gran escàndol. Tenia opinions fortes i, probablement, quan va veure la Rambla, el passeig encara tenia l'aire artificios dels carrers acabats de reformar. Els anglesos són partidaris del costum i menyspreen els buròcrates amb ego de Lluís XIV en el seu *bureau* Boule de 1685. A diferència dels francesos, prefereixen els carrers imperfectes, una mica gòtics, d'aires medievals, i Lady Holland devia trobar que la Rambla tenia un toc de triomfalisme d'impostura excessivament borbònic.

Això explicaria que, el 1772, el pintor francès Jean François Peyron escrivís més content que un gínjol: «Al vespre hem anat al passeig de moda. Estava animadíssim: els senyors portaven els cabells ondulats o arrissats; quedaven molt elegants i tots fumaven cigars. Hi havia un home que semblava retallat del *Journal des modes* de París. La majoria de senyores duien la graciosa mantellina. Les seves mans delicades agitaven ventalls de colors foscos oberts amb una gràcia especial. Algunes senyores lluien capells llargs i xals francesos. La gent seia sota els arbres, en bancs de pedra o cadires col·locades en rengleres a cada costat del passeig. Fins i tot en el carrer mateix, a

l'exterior dels cafès, seien en taules instal·lades al davant.
Tot estava ocupat.»

Consti que el 1752, el geògraf Pedro Murillo ja diu que la Rambla és el millor carrer de Barcelona. I el mateix escriu el marquès de San Felipe, Vicente Bacallar, el 1727, venint de publicar una obra sobre la Guerra de Successió que Felip va prohibir perquè la va trobar massa objectiva. Tiro tan enrere perquè quan el 1767 el marquès de la Mina vulgui justificar la necessitat de reformar el passeig dirà que la Rambla no arriba a la categoria de carrer i que «no se ha reputado nunca por calle ni plaza».

L'observació crida l'atenció sobre la màgia subjectiva del passeig, i la seva utilització política. I també sobre la sort que va suposar per a Barcelona disposar d'un carrer ample i poc urbanitzat dins l'atapeït espai de les muralles. Això va permetre als catalans crear una via genuïna de circulació, amb les institucions polítiques en contra. Si els intents dels monarques catalans de fer-ne un passeig reial van fracassar, els intents de les autoritats borbòniques de convertir-la en un bulevard elegant, a la major Glòria de l'Espanya castellana, també resultaran infructuosos. Aquest

caràcter indomable és el que, en un país sotmès, va acabar fent de la Rambla un carrer tan estimat i popular.

Si parem atenció als escrits dels viatgers, un altre factor important són els arbres. Com diu Lluís Permanyer, els arbres van omplir el passeig de gent en una època en què la vida ofería poques distraccions i moltes incomoditats. El 1578, el Consell de Cent va intentar crear un espai semblant al barri de la Ribera, però els arbres van morir per problemes de regatge. Fins que no van plantar els plàtans de la Devesa de Girona, el 1866, diverses espècies van provar fortuna a la Rambla, sense sort. Els arbres o bé es morien o bé creixien descontrolats i això va popularitzar l'expressió «créixer com els arbres de la Rambla» que es dedicava tant als desnerits com als mal educats que no havien rebut prou atenció.

Permanyer ha elaborat una cronologia de la història dels arbres de la Rambla que és una poètica metàfora dels entrebancs que Barcelona ha hagut de superar per fer-se un lloc al món:

1584: terraplenen el centre i planten arbres.

1591: es repeteix la mateixa operació.

1702: hi havia quatre rengleres d'àlbers. Però per honorar la mort de sant Josep Oriol planten 180 àlbers blancs.

1705: es tallen els arbres amb motiu del primer setge felipista.

1706: replantació dels àlbers.

1710: plantació d'oms, intercalats.

1727: els àlbers es morien i planten plàtans d'ombra.

1775: talen tots els arbres vells i planten mil pollancre negres mascles.

1778: replantació dels pollancre vius.

1786: plantació de quatre rengles d'arbres entre Portaferriassa i el Pla de les Comèdies.

1802: plantació de freixes i baladres.

1832: replanten els freixes i baladres que s'havien mort.

1854: plantació d'acàcies, freixes i baladres.

1859: en veure el mal resultat que havien donat aquelles plantacions, es pren la decisió d'arrencar tots els arbres i plantar-hi només plàtans, procedents de la Devesa de Girona.

Tot i que els arbres de la Rambla no han inspirat l'entusiasme de les flors o dels cafès, també han tingut els seus admiradors. De petit, no entenia per què s'anomenaven plàtans aquells arbres plens de boles peludes que em feien esternudar, i me'ls mirava esperant de veure-hi créixer fruites tropicals com les que importem de les Canàries. Sense el sostre vegetal que fan sobre el passeig, en algunes èpoques de l'any la Rambla seria intransitable. Els plàtans matisen la llum i canalitzen l'aire fresc que arriba des del mar. També vesteixen el passeig de textures i colors, segons la temporada. La llei els protegeix com un patrimoni històric més de la ciutat. Però si fem cas dels escriptors, fins ben entrat el segle van tenir una polèmica aliança amb els ocells que els va costar força detractors.

El 1926, Henry de Montherlant escriu: «D'una cadira de la Rambla perfumada per l'olor dels quioscos de les flors, on m'havia assegut amb l'esperança que vingués a instal·lar-

se davant meu una noia bonica de qui pogués contemplar la corba dels ronyons, vaig ser foragitat per un bombardeig de fems d'ocell. L'Ajuntament ha venut les cafeteries, i se les ha empescades per fer col·locar tots els bancs i totes les cadires sota els arbres on nien núvols d'ocells atacats de diarrea crònica. Amb el mocador a la mà, els passejants lluiten primer contra la regada blanca, després, cansats de lluitar, van a asseure's a les terrasses dels cafès».

Vicente Blasco Ibáñez també va treure punta a les cagarrines dels ocells barcelonins, i al seu llibre *Mare Nostrum* s'hi llegeix: «Començava la bona estació. Els vells arbres de la Rambla s'omplien de fulles i en les seves frondoses copes piulaven milers d'ocells amb la tenacitat ensordidora dels grills, perseguint-se de branca en branca, deixant caure sobre la multitud que circulava sota seu l'oblit gairebé líquid dels seus fluixos intestins.»

Un altre autor que va criminalitzar els pobres ocells per no aguantar-se els cagarrims —fins al punt de convertir-ho en argument per tallar els arbres de la Rambla— va ser Narcís Oller. L'autor de *La febre d'or* era un urbanita *avant-la-lettre* i el 1889 va escriure, en el marc d'una polèmica que comentaré més endavant: «Si el caràcter de la nostra

Rambla no radica en la seva falsa originalitat, en què es basa? No ho sabria dir, però sospito que es basa en la vegetació. Un arbrat igual no es troba ni tan sols en l'interior de les ciutats més boniques. Però aquest arbrat que jo voldria conservar, si calgués pel costós mitjà de trasplantar els arbres amb pa d'arrels, aquest arbrat, no ho dubtem, està amenaçat de mort. Metges i malalts se'n queixen pel despreniment del seu fruit pernicios; molts veïns de la Rambla lamenten que els priva de bones vistes; d'altres ja s'han atrevit a matar algun plàtan, segons diuen. No són pocs els passejants que els detesten des que bandades d'entremaliats pardals apoderat amb gran contentament dels sombrerers i els llevataques.» [...]

Si els arbres van humanitzar la Rambla, la caiguda de les muralles va posar les condicions per enlairar el prestigi del passeig fins a situar-lo entre els millors carrers del món. Enderrocades entre 1854 i 1856, després de dos intents fallits que van acabar amb els clàssics bombardejos sobre la ciutat, les muralles estaven envoltades d'un fossar i d'un quilòmetre de camps a la rodona que aïllaven Barcelona del país i n'impedièn el creixement.

D'ençà de 1714, les muralles havien estat vistes com un element tan repressiu com la Ciutadella. Justament quan les muralles queien a tot Europa a causa de l'expansió dels nuclis urbans, aquí passaven de mans civils a les mans dels militars. Amb la victòria de Felip V, la figura del claver va ser substituïda pel capità de claus, menys valorada pels barcelonins però força més temuda. Mentre París tirava a terra les muralles per construir els primers bulevards, aquí Felip V tirava a terra el barri de la Ribera per construir-hi una gran Ciutadella admirada a tot el continent.

Els portals de la muralla es tancaven quan es feia fosc, però no tenien un horari fix. Cada primer de mes es publicava una nota amb els horaris al *Diario de Barcelona* i la gent s'organitzava. Abans de barrar les portes, els soldats feien repicar els tambors ben fort perquè els barcelonins que havien sortit no haguessin de passar la nit a la intempèrie. En les barraques que els hortolans tenien als camps que envoltaven la ciutat s'hi venia vi lliure d'impostos i la gent sortia a fer el got o el xavo, que es deia així perquè per un xavo donaven el doble de ració que a les tavernes de l'interior. Segons Amades, això feia que el

tambor de retreta fos interpretat amb la frase irònica:
«Entreu gats, entreu».